

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Конфликти и разбирателства в историята Conflicts and understandings in history
Том / година Volume / year	IV / 2025
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Доника Иванова, докторант Donika Ivanova, PhDStudent
Институция Affiliation	Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ VelikoTarnovo University „St. Ciril and St. Methodius“
Заглавие Title	ВОЙНАТА НА КАН ПРЕСИЯН (836 – 852) СЪС СЪРБИТЕ THE WAR OF KHAN PRESIYAN (836 – 852) AGAINST THE SERBS
Страници Pages	37–53
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-4-37/

ВОЙНАТА НА КАН ПРЕСИЯН (836 – 852) СЪС СЪРБИТЕ

Доника Иванова, докторант

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме: В настоящата статия е разгледан първият конфликт между Българската държава и сърбите на Балканския полуостров, известен ни от исторически извор. Накратко са представени българския владетел кан Пресиян (836 – 852) и сръбския владетел княз Властимир (830 – 851). Анализирани са извора, от който черпим информация за този конфликт – откъс от глава 32 на произведението „За управлението на империята“ с автор византийския император и писател Константин VII Багренородни (913 – 959). Представени са част от различните хипотези относно датировката, причините и последствията от войната, натрупани в българската и чуждестранната историография. Направен е опит чрез анализ на изворовите и историографските данни по проблема да се внесе малко повече яснота за този конфликт между българи и сърби през IX век.

Ключови думи: Пресиян; Властимир; българи; сърби; конфликт; IX век; Константин VII Багренородни.

През първата половина на IX век начело на българската държава се изреждат няколко особено успешни владетели, които водят много резултатна външна политика и разширяват пределите на Българската държава във всички посоки – север, запад, юг¹. Действията на Крум (800/803 – 814) по присъединяване на територии от унищожения Аварски каганат, както и удържаните от него победи над Византийската империя, превръщат България в една от най-мощните държави на своето време. Политиката на Омуртаг (815 – 831) също поддържа това положение и зат-

¹ Изказвам специални благодарности на моя научен ръководител проф. д-р Николай Кънев за ценните съвети и насоки при написването на тази статия.

върждава мястото на българската държава като сила не само на Балканския полуостров, но и в района на Средния Дунав. Териториалната експанзия на България е продължена и при следващите владетели от Крумовата династия. Присъединяването на територии, населени със славянски племена, разположени южно и западно от българските предели е политика следвана и от Маламир (831 – 836), и от Пресиян (836 – 852).

През времето на управлението на кан² Пресиян българската държава се разширява осезаемо в посока юг-югозапад. Скоро на пътя на българската териториална експанзия се появяват и сръбските племена. Това води и до първата конфронтация между българи и сърби на Балканския полуостров, описана от исторически извор, а именно т. нар. „война“ между кан Пресиян и сръбския владетел Властимир, за която разказва византийския император и писател Константин VII Багренородни (913 – 959).

В настоящия текст е направен опит за анализ на сведенията на Константин VII Багренордни относно първия конфликт между българи и сърби; разгледани са част от натрупаните в историографията различни мнения и хипотези относно датировката на конфликта, причините и последствията от него.

Преди да се пристъпи към самия извор е потребно да се обобщят съвсем накратко известните ни факти за управлението на българския и сръбския владетел.

Кан Пресиян I е наследник на кан Маламир и баща на кан/княз Борис I Михаил³. Според хипотезата на полският изследовател Тадеуш Василевски, Пресиян е по-голям брат на кан Маламир и е идентичен със Звиница⁴ – втория Омуртагов син, известен ни от „Житие на 15-те тивериуполски мъченици“ от Теофилакт Охридски⁵.

Кан Пресиян/Звиница води забележително успешна външна политика. Скоро след възкачването му на престола българската войска взема участие в конфликта между въстаналите славянски

² За употребата на „кан“ вместо „хан“ виж: **Николов, Г.** Централизъм и регионализъм в ранносредновековна България. София: АИ „Марин Дринов“, 2005, с. 107.

³ По въпроса защо бащата на княз Борис I Михаил трябва да се нарича Пресиян Ивиж: Българска национална история. Т. III. Първо българско царство (680 – 1018 г.). Под ред. Пл. Павлов. Велико Търново: Абагар, 2015, с. 220.

⁴ **Василевски, Т.** България и Византия IX – XV век. София: АИ „Проф. М. Дринов“, 1997, с. 18. Хипотезата е възприета и от някои български историци. – Виж: **Павлов, Пл.** Династията на Крум. София: „БИ 93“ ООД, 2019, с. 86, 93; Други изследователи приемат, че Пресиян е син на Звиница и племенник на кан Маламир. – Виж: **Божилов, Ив. В. Гюзелев.** История на средновековна България. Т. I. VII – XIV век. София: Анубис, 1999, с. 159.

⁵ **Теофилакт Охридски.** Житие на 15-те тивериуполски мъченици. – В: Христоматия по история на България. Т. I. Ранно средновековие VII – XII век. Съст. П. Петров, В. Гюзелев. София: Наука и изкуство, 1978, с. 111.

племена на смолянците и стримонците и Византийската империя на страната на славяните. Отглас за тези събития е запазен в надписа от Филипи, откъдето също така научаваме, че Пресиян е владетеля на „многого българи“⁶ – израз, който добре илюстрира мащабите на Българската държава по неговото време. През времето на управлението му България продължава да играе роля на централноевропейска сила⁷. Българското канство продължава да защитава своите трайни интереси в западна посока. Събитията по източната франкска граница не убягват от вниманието на българския владетел. Победеният славянски владетел на Нитра Прибина и наследника му Коцел търсят убежище в българските предели⁸, но кан Пресиян ги изпраща при владетеля на Панонска Хърватия – Ратимир, най-вероятно за да не бъдат застрашени мирните отношения с франките⁹. През 845 г. мирният договор между българи и франки от 30-те години на IX век е потвърден¹⁰. Това, разбира се, е тема за друго изследване, но е важно да се отбележи мястото на българските интереси в Централна Европа и положителното въздействие, което има върху среднодунавските славяни трайното присъствие на България в тези земи и ролята ѝ на постоянно противодействаща сила на Франкската империя¹¹. Към средата на IX век в пределите на България влизат днешна Македония, Косово, части от днешна Албания, районът около крепостта Рас до река Лим. Доказателство за българското разширение в западна посока е запазеният каменен блок, т. нар. квадър от Шудиково в днешна Черна гора с български рунни знаци по него¹².

Много е важно да се подчертаят българските интереси в посока запад: Участието на българската държава в унищожаването на Аварския каганат по времето на кан Крум (803 – 814), конфликтите със славянските племена тимочани и абодрити съответно през 818 г. и 824 г. по времето на кан Омуртаг¹³, систематичните контакти между българските и франкските (след 843 г.

⁶ Бешевлиев, В. Първобългарски надписи. София: БАН, с. 142.

⁷ Павлов, Пл. Династията на Крум. София: „БИ 93“ ООД, 2019, с. 106.

⁸ Покръстването на баварци и каринтийци. – В: Латински извори за българската история. Т. II. Съст. Ив. Дуйчев, М. Войнов, Стр. Лишев, Б. Примов. София: БАН, 1960 г., с. 134.

⁹ Павлов, Пл. Династията на Крум..., с. 105 – 106.

¹⁰ Божилов, Ив. В. Гюзелев. История на средновековна България. Т. I. VII – XIV век. София: Анубис, 1999, с. 162.

¹¹ Пак там, с. 162.

¹² Българска национална история. Т. III. Първо българско царство (680 – 1018 г.). Под ред. Пл. Павлов. Велико Търново: Абагар, 2015, с. 232.

¹³ Относно датирането на конфликтите с тимочани и абодрити виж – Хрисимов, Н. България и европейският запад през първите десетилетия на IX век. София, Изток-Запад, 2023, с. 124.

източнофранкските/немски) владетели и редовното подписване на мирни договори – при кан Маламир и потвърждаването му при кан Пресиян¹⁴. Трайното присъствие на българската държава в района на Средния Дунав има благотворно влияние върху славянските племена, населяващи тези райони, и действа като ускорител на държавнотворческите процеси сред тях.

За географското положение на сръбските племена отново черпим сведения от Константин Багренородни. Според неговото описание на населените градове в сръбските територии, обикновено сърбите се разполагат на север до река Сава, на изток до течението на река Колубара и река Ибър, а на юг-югозапад до Динарските планини и разположените по адриатическото крайбрежие племена на дукляни, тервуняни, захълмци и неретвяни¹⁵. Към сведенията на ромейския император трябва да се подхожда с повишено внимание, тъй като той пише в средата на X век.

Отново според Константин VII Багренородни сръбските племена са заселват на Балканския полуостров във времето на управлението на император Ираклий (610 – 641)¹⁶. Тези данни не могат да се потвърдят археологически, дори обратното – според скорошни проучвания района, където вероятно са разположени сърбите е изключително слабо населен през VII век и за стабилизиране на славянските общности в региона може да се говори едва през X век¹⁷. Все пак сръбската историография приема, че заселването на сърбите се случва по времето на император Ираклий. Според Тибор Живкович след неуспешната аваро-славянска обсада на Константинопол от 626 г. сърбите се заселват в района на басейните на реките Пива, Тара, Лим и горното течение на Дрина, където релефът е труднодостъпен и нито минават значителни римски пътища, нито има градове, в които да бъдат разположени военни сили на империята. По мнението на автора сръбските племена временно признават върховенството на ромейския император, но това продължава до отминаването на аварската опасност¹⁸. Според Живкович сръбските племена са доста пасивни по отношение на политическите събития на Бал-

¹⁴ **Божилков, Ив. В. Гюзелев.** История на Средновековна България..., с. 162.

¹⁵ **Мишић, С.** Историјска географија српских земаља. Од 6. До половине 16. Века. Београд: Магелан Прес, 2014, с. 21 – 23.

¹⁶ **Константин Багренородни.** За управлението на държавата. Гръцки извори за българската история. Т. V. Съст. М. Войнов, Ив. Дуйчев, Л. Йончев, П. Тивчев, В. Тъпкова-Заимова, Г. Цанкова-Петкова. София, 1964, с. 208.

¹⁷ **Бугарски, Ив. М. Радишић.** Централни Балкан у Раном Средњем веку: археолошка сведочанства о променама. – В: Византијско наслеђе и српска уметност. Т. I. Процеси византинизације и српска археологија. Уредник В. Бикић. Београд, 2016, с. 98–99.

¹⁸ **Живкович, Т.** Јужни словени под византијском влашћу (600 – 1025). Београд: Историјски институт, 2002, с. 205.

каните, което той обяснява с труднодостъпния релеф, липсата на парична икономика, както и слабата реална власт на техните племенни предводители. Според него реалното влияние на Византия не е прониквало далеч от крайбрежните райони на Адриатическо море¹⁹.

Дълго време сръбските племена живеят на Балканите без да проявят стремежи към политическо обединение, което се дължи както на релефните особености на териториите, които обитават, така и на липсата на пряка заплаха. Първият сръбски владетел, за когото разполагаме с конкретни сведения е Властимир.

Княз Властимир, срещу когото се изправя кан Пресиян, ни е известен от съчинението на ромейския император Константин VII Багренородни. Ромейският император-писател в своята 32 глава на произведението *„За управлението на империята“*, озаглавена *„За сърбите и страната, в която живеят сега“* представя кратко родословно дърво на сръбските архонти до времето на Властимир – преди него последователно над сърбите властват баща му Просигой, дядо му Радослав и прадядо му Вишеслав. Според автора властта се е предавала от баща на син още от първия сръбски архонт, по чието време сърбите се заселват на ромейска територия с позволенията на император Ираклий (610 – 641)²⁰. Интересна информация за княз Властимир се съдържа и в една друга глава на същото произведение, а именно – 34 глава *„За тервуняните и каналитите и страната, в която живеят сега“*. Там се съобщава, че тервуняните и каналитите обитават своята страна от времето на заселването им там при император Ираклий до времето на сръбския княз Властимир. Съобщава се, също така, че *„архонта на сърбите Властимир дал своята дъщеря за жена на Крайна, сина на Бelay – жупан на Травуния“*²¹. Във връзка с това Властимир нарекъл своя зет архонт и го направил самовластен. И оттогава архонтът на Травуния винаги е бил подчинен на архонта на Сърбия²². От тази кратка информация можем да предположим, че Властимир прави опити да обедини отделните сръбски племенни формирования под своята власт. Обикновено, историците поставят управлението му в хронологически граници от около 830 до 851 г.²³.

Може да се каже, че по негово време сред сърбите се появя-

¹⁹ Пак там, с. 206.

²⁰ **Багрянородный, Константин.** Об управлении империей. Под ред. Г. Литаврин, А. Новосельцев. Москва, Наука, 1991, с. 143.

²¹ Пак там, с. 151.

²² Пак там, с. 151.

²³ **Живковић, Т.** Портрети српских владара (IX – XII век). Београд, 2006, с. 13.

ват стремежи към обединение, може би във връзка с българската териториална експанзия. Именно в тази връзка Властимир вероятно влиза в полезрението на Константинопол като потенциален разсейващ фактор, който ромеите да използват срещу българите. Показателен е факта, че именно Властимир е първия сръбски владетел, за когото Константин Багренородни има какво да напише. Това, че ромейският император-писател включва Властимир в две глави на своето произведение, добре е запознат с имената на неговите предци и наследници, говори, че този варварски княз е привлякъл интереса на империята, за да се съхранят толкова сведения за него дори и век по-късно. След неговото време започва системното включване на Сърбия в българо-византийските конфликти, като византийски съюзник срещу българите, което ще продължи особено по времето на цар Симеон (893 – 927)²⁴.

Единственият извор, който съобщава за първия конфликт между българи и сърби е *„За управлението на империята“* на ромейския император и писател Константин VII Багренородни (913 – 959). В глава 32 *„За сърбите и страната, където живеят сега“* авторът оставя един кратък текст, посветен на този сблъсък: *„До управлението на Властимир българите живеели в мир със сърбите, обичали се едни други и понеже били съседи и имали обща граница, намирали се в робско подчинение спрямо императорите на ромеите и били благодетелствани от тях. При управлението на този същия Властимир князът на България Пресиян отворил война на сърбите, искайки да ги подчини. Като воювал три години, той не само, че не постигнал нищо, но и погубил по-голямата част от своята войска.“*²⁵.

При анализа на текстове на византийския император и писател Константин VII Багренородни трябва да се подхожда изключително внимателно. На първо място, трябва да имаме предвид кога е написано произведението – създаването на трактата се датира в периода след 952 г. и преди ноември 959 г., когато умира Константин VII Багренородни, т.е. информацията е записана поне сто години след споменатите събития. Също така императорът-писател е свидетел и съответно е добре запознат с честата употреба на сърбите от византийската дипломация в хода на българо-византийските конфликти по времето на цар Симеон. Затова, когато той пише за отношенията между ромеи, българи и сърби трябва да подхождаме с повишено внимание и да не се предоверяваме на неговите сведения.

²⁴ Пак там, с. 20.

²⁵ **Константин Багренородни.** *За управлението на държавата...*, с. 209.

На второ място, под внимание трябва да се вземе и аудиторията или читателите, за които е предназначено разглежданото произведение. Трактатът, днес известен като *„За управлението на империята“* всъщност не носи това заглавие, а започва със следния пасаж: *„Константин, в Христа вечен василевс на ромеите, към сина му Роман, боговенчан и багренороден василевс“*²⁶. Произведението не е писано за широката публика, а представява нещо като наръчник за управление, който да е от полза за престолонаследника Роман II (959 – 963).

Тези две пояснения – датировката на извора и неговото предназначение, подсказват, че сведенията, особено тези относно българите и Българската държава, могат да бъдат и често пъти доказано са целенасочено написани подвеждащо и имат за цел да омаловажат българските успехи в миналото, българските претенции спрямо византийски територии и като цяло да не показват реалното положение на Българската държава и нейната често по-силна позиция спрямо Византия през първата половина на X век.

Още в първото изречение от разглеждания пасаж се виждат някои неточности. Особено впечатление прави частта, че сърби и българи се намирали в *„робско подчинение спрямо императорите на ромеите и били облагодетелствани от тях“*. Може би е излишно да се подчертава колко е неправдоподобно това твърдение за българите. Тяхната самостоятелност и независимост е ясно доказана още с договора от 681 г. сключен между Българската държава и Източната Римска империя²⁷, както и от всички последващи договори, показващи България не само като равнопоставена държава, но и често пъти като страна победител.

Линията за робското подчинение на сърбите на ромейския император Константин VII поддържа в цялото произведение, като многократно споменава, че те са робско подчинени на византийския василевс още от времето на император Ираклий. Тези сведения също не могат да се приемат за чиста монета, защото Константин VII Багренородни използва славянските племена от Западните Балкани и тяхното подчинение или неподчинение с цел да засили авторитета на основателя на своята Македонска династия Василий I (867 – 886) и в същото време да добави негативи към представителите на Аморийската династия. В глава 29 *„За Далмация и съседните ѝ народи“* са дадени сведения, които

²⁶ **Constantine Porphyrogenitus.** De administrando imperio. Edited by Gy. Moravcsik. Washington, 1967, p. 45. – <https://archive.org/details/porphyrogenitus-1967-dai/page/n51/mode/2up>; **Константин Багрянородный.** Об управлении империей..., с. 33.

²⁷ **Божиков, Ив. В. Гюзелев.** История на Средновековна България..., с. 92.

противоречат на написаното в 32 глава – според императора-писател по времето на император Михаил II (820 – 829) сърби, хървати, тервуняни, каналити, диоклетиани и пагани се разбунтували срещу императора и станали независими и неподвластни на никого²⁸.

Вероятно по времето на кан Пресиян и експанзията на българската държава в западна посока сърбите се оказват в опасна близост до българската граница. Според Предраг Коматина до първите десетилетия на IX век българи и сърби нямат обща граница. Перспективите за българска експанзия на запад се появяват едва през 809 г. със завладяването на Сердика от кан Крум²⁹. А реално контакт между българи и сърби се появява едва около 845 г., когато българите покоряват славянското племе моравци, заселили си около вливането на река Велика Морава в река Дунав, а по това време сърбите са разположени на запад от тази област³⁰. Според автора сведенията на Константин Багренородни за съседството между българи и сърби са пренесени съвременни познания на автора към далечното минало³¹.

За твърдението на Константин VII Багренородни, че българите не постигат успех в този конфликт със сърбите не можем да открием потвърждение или опровержение в нито един друг извор. Но си струва да споменем като пример разказа на същия автор за войната на княз Борис I Михаил (852 – 889) срещу сърбите, в който се споменава как българската армия претърпяла поражение, а след това Борис получил от сърбите подаръци – акт, който българите възприели като „договор“. В допълнение на това не след дълго надделелия в междуособиците сръбски владетел Мутимир изпратил своите непокорни братя при уж победения Борис³². Тази манипулация на византийския автор, целяща да прикрие зависимостта на Сърбия от България и влиянието, което има Борис над сръбския княз, е успешно разкритикувана от Пламен Павлов³³.

²⁸ **Константин Багренородни.** Об управлении империйей..., с. 113. Същата информация с добавката, че някои от изброените славяни се отказали и от християнството се съдържа и в Биографията на император Василий I Македонец, вероятно също написана от или под надзора на Константин VII – *Chronographia quae Theophanis Continuati nomine fertur, Liber V quo Vita Basilii Imperatoris amplectitur*. Ed. Ihor Ševčenko. *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*. Vol. XLII. Berlin/Boston, 2011, p. 189. – <https://archive.org/details/porphyrogenitus-life-of-basil-greek-english/page/189/mode/2up>.

²⁹ **Коматина, Пр.** Константин Порфиrogenит и рана историја јужних словена. Београд: Византолошки институт, 2021, с. 230 – 231.

³⁰ Пак там, с. 232.

³¹ Пак там, с. 232 – 233.

³² **Константин Багренородни.** За управлението на държавата..., с. 209.

³³ **Павлов, Пл.** Сърбия в политиката на княз Борис-Михаил (852 – 889) и цар Симеон Ве-

Тервел Попов изказва предположението, че през въпросните три години на българо-сръбския конфликт от времето на Пресиян българите с поредица от кампании са се опитвали да наложат контрола си над сръбските земи, но българската конница не е можела да се разгърне в планинските райони и е търпяла тежки загуби от засадите на сърбите³⁴. Въпреки наистина продължителния период от три години, все пак не звучи правдоподобно същият кан Пресиян, който разширява българските територии в южна и западна посока и води успешни военни действия срещу Византийската империя, от която отнема земи, да организира толкова продължителна военна компания срещу сърбите и така и да не постигне резултат.

Твърдението на византийския император и писател, че българският владетел „погубил по-голямата част от своята войска“³⁵ лесно може да бъде опровергано. Когато и да се датира въпросния военен конфликт, ясно се вижда, че през голяма част от времето на своето управление кан Пресиян води активни военни кампании срещу Византия. Също така, дори и да приемем, че неуспехът в Сърбия се е случил в самия край на управлението на Пресиян, то неговия наследник княз Борис I Михаил (852 – 889) от самото начало на властването си води изключително агресивна външна политика – през 50-те години на IX век той воюва срещу Източнофранкското кралство, Хърватия и Византия³⁶. Няма как да приемем, че сърбите са погубили по-голямата част от българската войска, а по-малко от десетилетие по-късно българската държава си позволява да води мащабни военни кампании на няколко фронта.

Основен историографски проблем на този първи конфликт между българи и сърби е неговата датировка. Поради факта, че пасажът на Константин Багренородни е единственият извор, който съобщава за това събитие, в историографията са се натрупали много хипотези за възможната датировка, както и за предполагаемите причини за избухването на конфликта. Накратко съм се опитала да представя някои от гледните точки на български и чуждестранни изследователи.

Константин Иречек разглежда сблъсъка на кан Пресиян със сърбите като епизод от разпространението на България в сла-

лики (893 – 927). – В: Християнската култура в средновековна България: материали от национална научна конференция, Шумен 2 – 4 май 2007 година по случай 1100 години от смъртта на Св. княз Борис-Михаил (ок. 835 – 907). Велика Търново: Фабер, 2008, с. 137.

³⁴ **Попов, Т.** Българската гранична крепост Рас (IX – XI). – В: *Paleobulgaria/Старобългаристика*. XLV (2021), 3, с. 34.

³⁵ **Константин Багренородни.** За управлението на държавата..., с. 209.

³⁶ **Божилов, Ив. В. Гюзелев.** История на Средновековна България..., с. 169 – 170.

вянските земи³⁷. Според него причина за войната е желанието на българския владетел да увеличи териториите си и да улесни достъпа си до останалите територии населени със славяни³⁸. В своята книга „История на българите“ той датира войната в периода 836 – 839 г.³⁹, а в книгата „История на сърбите“ я датира в края на управлението на Пресиян – около 850 г.⁴⁰, като и в двата случая не дава обяснение защо.

Конфликтът между кан Пресиян и сърбите е подробно разглеждан от Васил Н. Златарски. Той не отрича схващането на К. Иречек за войната като завоевателна и желана от Пресиян, но смята, че за нея има и други причини. Свързва я най-вече с желанието на Византия да попречи на българското разширение на Балканите и присъединяването на големи славянски маси към българската държава, както и с невъзможността на ромеите лично да предприемат действия против българите, поради надвисналата над тях арабска опасност⁴¹. Според В. Златарски император Теофил съдейства на сръбския княз Властимир в опитите му да обедини сърбите под своята власт и вероятно му обещава независимост от Византия, като в замяна си осигурява един постоянен враг на българските завоевателни стремежи⁴². Според него първата война между българи и сърби е в резултат на политиката на Византия⁴³. Мнение, което и до днес се споделя от историките⁴⁴. Златарски датира конфликта във времето на император Теофил (829 – 842). Началото му поставя непосредствено след завръщането на ромейските пленници, заселени от кан Крум в Отвъд дунавските земи във Византия, в края на 837 г., преговорите между сръбския владетел Властимир и ромейския император Теофил в 838 г. и съответно началото на военни действия през 839 г.⁴⁵ На основание на известието на Константин Багренородни, че войната продължила 3 години, както и на факта, че император Теофил умира в началото на 842 г., краят на войната

³⁷ Иречек, К. История на България. София, 1978, с. 165.

³⁸ Златарски, В. История на българската държава през средните векове. Т. I. История на Първото Българско царство. Ч. I. Епоха на хуно-българското надмощие (679 – 852). София, 1970, с. 438.

³⁹ Иречек, К. История на България..., с. 165.

⁴⁰ Звездов, Ст. Войната между българският кан Пресиян и сръбския княз Властимир (причини и последици). – В: Пловдивски исторически форум. Кн.1, 2018, с. 87.

⁴¹ Острогорски, Г. История на Византийската държава. София, 2013, с. 288.

⁴² Златарски, В. История на българската държава..., с. 440 – 441.

⁴³ Златарски, В. История на българската..., с. 441.

⁴⁴ Андреев, Й. А. Пантев. Българските ханове и царе. От хан Кубрат до цар Борис III. Велико Търново, 2015, с. 66; Коларов, Хр. Средновековната българска държава (уредба, характеристика, отношения със съседните народи). Велико Търново, 1977, с. 39 – 40.; Божилов, Ив. В. Гюзелев. История на Средновековна България..., с. 161.

⁴⁵ Златарски, В. История на българската държава..., с. 441.

В. Златарски поставя през 841 г.⁴⁶

Съвременната историография до голяма степен приема възгледите на В. Златарски, но добавя и някои нови щрихи към конфликта на кан Пресиян със сърбите. Васил Гюзелев също обвързва българо-сръбската война с интересите на Византия. Но я датира не при император Теофил, а при неговата съпруга и регент на малолетния Михаил III (842 – 867) – Теодора, съответно най-рано в 842 г. като част от започналата контраофанзива от страна на Византия срещу българското настъпление⁴⁷.

По-различно мнение има проф. Пламен Павлов. Според него няма доказателства за обвързване на този конфликт със събитията от 837 г. в Родопите, Беломорието и Отвъддунавските земи, както и за влияние на Византия. Той датира войната със сърбите в по-късно време – около 842 – 845 г. и я свързва с българското териториално разширение в посока на днешните Македония, Албания, Косово, Черна гора. Той не изключва инициативата за този конфликт да е изцяло на кан Пресиян⁴⁸.

В сръбската историография първият сблъсък между българи и сърби също е изследван. Сима Чиркович отбелязва положителното въздействие, което оказва българо-византийската съперничество, както и българските интереси в западна посока, върху ускоряването на държавнообразователните процеси сред сърбите. Конкретно за войната между кан Пресиян и княз Властимир той посочва, че победата, която удържат сърбите свидетелства за равнището на съпротивителните сили на сърбите в този момент⁴⁹.

Милош Благович също обвързва първия конфликт между българи и сърби с разширението на българската държава по посока долината на река Тимок по времето на кан Омуртаг и по-късно в посока славяните в Македония. Той смята, че правилната датировка на войната трябва да се постави около 840 г. Авторът предполага, че по време на разглежданата война Сърбия разчита на съюзници от Травуния⁵⁰, т.е. че династичния брак между дъщерята на Властимир и травунския архонт Крайна е осъществен преди нападението на кан Пресиян. Милош Благович отбелязва и нещо друго – факта, че именно тези военни успехи на Власти-

⁴⁶ **Златарски, В.** Известията за българите в хрониката на Симеон Метафраст и Логотет. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, Кн. XXIV. София, 1908, с. 42.

⁴⁷ **Божилов, Ив. В. Гюзелев.** История на Средновековна България..., с. 161.

⁴⁸ **Павлов, Пл.** Династията на Крум..., с. 104 – 105.

⁴⁹ Историја српског народа у шест књига. Првакњига. Од најстаријих времена до Маричке битка (1371). Под ред. Сима Ђирковић. Београд: Српска књижевна задруга, 1981, с. 147 – 148.

⁵⁰ **Благојевић, М.** Српска државност у дредњемвеку. Београд, Српска књижевна задруга, 2011, с. 54.

мир привличат вниманието на Византия, която търси за съюзници враговете на България⁵¹.

Тибор Живкович подробно анализира текста на Константин Багренородни и в крайна сметка предлага една различна датировка за въпросната война – около 848 – 851 г. или в самия край на управлението на кан Пресиян. Неговите аргументи се основават на това, че Пресиян започва активни военни действия срещу владенията на ромеите в Тракия през 846 г. – след изтичането на 30-годишния мир, подписан между кан Омуртаг (814 – 831) и император Лъв V Арменец (813 – 820) и съответно поставя сръбско-българската война след това. Живкович приема войната за инициентирана от Пресиян и я определя като отговор на сръбското сближение с Византия и евентуалното участие на сърбите във военните действия между българи и ромеи през кампанията започнала в 846 г., на страната на ромеите⁵².

Предраг Коматина датира нейното избухване в периода от 845 г. до 849 г. – поставя началото ѝ след като българите установяват контрола си над долината на река Морава, а най-късно поставя в 849 г. тъй като войната трае три години и приключва още по времето на Пресиян, т.е. би трябвало да е приключила до възкачването на престола на Борис I Михаил през 852 г.⁵³ Той смята войната за инициатива на българския владетел и като негови мотиви определя желанието му да подчини сърбите, като това се изразява в принуждаването им да му плащат данък и да предоставят военна помощ, а не да завладеят сръбските територии⁵⁴.

По малко по-различен начин са представени причините за войната у американския историк Джон В. А. Файн Младши. Според него българското настъпление в района на река Морава и порявяването на тимочаните заплашват пряко сърбите и се оказват катализатор за обединението на сръбските племена. Византия също е заинтересована от наличието на сила в гръб на България и затова византийската дипломация и злато участват в създаването на сръбската държава. Според автора обединението на сърбите е провокацията, която предизвиква нападение от страна на кан Пресиян⁵⁵. Той също не дава прецизна датировка, а поставя воденето на военните действия в периода от 839 до 850 г.⁵⁶

⁵¹ Пак там, с. 55.

⁵² **Живковић, Т.** Портрети српских владара (IX – XII век). Београд, 2006, с. 15.

⁵³ **Коматина, Пр.** Константин Порфирогенит и рана историја јужних словена..., с. 234 – 235.

⁵⁴ Пак там, с. 235.

⁵⁵ **Fine Jr., J.** The Early Medieval Balkans. A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century. University of Michigan Press, 2000, p. 110.

⁵⁶ Ibid, p. 110.

Някои изследователи тълкуват отношенията между Властимир и владетеля на Травуния като налагане на върховенството на сръбския княз и дори смятат, че обособяването на Травуния като самостоятелно княжество, станало изцяло по волята на Властимир⁵⁷. За такива твърдения липсват конкретни доказателства, но все пак е интересен въпроса дали Травуния би могла евентуално да участва в българо-сръбския конфликт.

Интересна хипотеза в тази посока, свързана с тервуняните и възможното им участие в българо-сръбския конфликт предлага молдовският изследовател Роман Рабинович. Той проучва появата на тиверците в Карпато-Днестровските земи и поставя въпросите за техния произход и причината за появата им в тези територии. Авторът се опитва да ги отъждестви с жителите на Травуния, познати от съчинението на Константин VII Багренородни, като предлага няколко интересни аргумента в тази посока⁵⁸. Един от аргументите се основава на изказа на ромейския император-писател в 34 глава, че тервуняните и конавлите живели в своята земя от времето на архонта им, който поискал земя от император Ираклий, до времето на архонта на Сърбия Властимир⁵⁹. Според Рабинович, това сведение може би може да се тълкува, че след времето на Властимир тервуняните са изчезнали от своята страна⁶⁰. Същият автор не скрива, че такова тълкуване противоречи на следващите изречения от глава 34, в които се разказва за наследниците на Крайна и Властимировата дъщеря, заемали престола на Травуния, но отдава тези противоречия на вероятността за различните източници, използвани при написването на главата, както и възможността тя да не е претърпяла окончателна редакция⁶¹.

Накратко, хипотезата на Р. Рабинович предлага тервуняните, или поне част от тях, да са напуснали своите местоживелища като резултат от някоя от българо-сръбските войни. Основавайки се на сведението на глава 34 от *„За управлението на империята“*, според която архонтите на Травуния са подчинени на архонта на Сърбия⁶², Рабинович предполага че тервуняните са взели участие в българо-сръбските конфликти на страната на сърбите, а поради българската практика от този период на при-

⁵⁷ **Коматина, Пр.** Константин Порфиrogenит и рана историја јужних словена..., с. 285 – 286.

⁵⁸ **Рабинович, Р.** „Поганые толковины“. О происхождении тиверцев. – В: *Stratumplus*. № 5, 2011, с. 97.

⁵⁹ **Багрянородный, Константин.** Об управлении империей..., с. 151.

⁶⁰ **Рабинович, Р.** „Поганые толковины“. О происхождении тиверцев..., с. 99.

⁶¹ Пак там, с. 99.

⁶² **Багрянородный, Константин.** Об управлении империей..., с. 151.

нудително преселване на население след някоя от войните те са били изселени от своята страна и заселени в Карпато-Днестровския район⁶³. Датирането на Пресияновата и Борисовата война срещу сърбите в периода 852 – 880 г. хронологически отговаря на появата на тиверците в изследвания от автора район⁶⁴.

В подкрепа на своята хипотеза авторът предлага и други аргументи от етимологично и археологическо естество⁶⁵, на които няма да се спирам подробно. Друг аргумент в подкрепа на тази хипотеза е известието от *„Повесть временных лет“* за участието на тиверците в похода на киевския княз Олег срещу Константинопол през 907 г. в качеството им на преводачи, вероятно от гръцки език и оттам вероятността това население в по-ранен период да е обитавало територия близка на такава с говорим гръцки език⁶⁶. Р. Рабинович предлага интересни аргументи в подкрепа на своята хипотеза, но както и самият той признава в края на своето изследване⁶⁷, за проучването на въпроса с произхода на тиверците е нужно разкриването на още много археологически и изворови данни.

Както стана видно в историографията са натрупани изключително много гледни точки и хипотези за първия конфликт между българи и сърби на Балканите. Единственият извор, който разказва за това събитие, както и неговата тенденциозност, особено що се отнася за българската държава, не позволяват да се достигне до категорични заключения по изследвания проблем.

Датировката на конфликта си остава недоизяснена, но все пак може би е редно да се приеме възможно по-късно разполагане във времето – втората половина на 40-те години на IX век, заради извършеното до този момент активното настъпление на българите в южна и югозападна посока през 40-те години на века. За датировката на войната в края на 30-те години и за пряката ѝ връзка с бягството на ромейските пленници от Отвъддунавските земи липсват доказателства.

Причините за военния сблъсък също остават неясни. Не би могла да се приеме идеята за войната на кан Пресиян като изцяло завоевателна и целяща присъединяването на сърбите към българската държава, тъй като не изглежда правдоподобно твърдението, че същия Пресиян, който отнема редица територии от Византия, воюва срещу сърбите цели три години и така и не

⁶³ Рабинович, Р. „Поганые толковины“. О происхождении тиверцев..., с. 100.

⁶⁴ Пак там, с. 100.

⁶⁵ Пак там, с. 101.

⁶⁶ Рабинович, Р. „Поганые толковины“. О происхождении тиверцев..., с. 95.

⁶⁷ Пак там, с. 104.

постига успех. Пресилено е да се твърди и, че цялостното усиливане на Сърбия и въвлечането ѝ в българо-ромейския конфликт са напълно замислени и дирижирани от Константинопол. Дори и да приемем обмислянето от византийска страна на използването на сърбите във военните действия срещу българите в Тракия в края на 40-те години на IX век и евентуалното им участие⁶⁸ и хипотетичната подкрепа на византийската дипломация и злато⁶⁹ в укрепването на Властимир на престола, все пак, по мое мнение, ако целта на Пресиян беше да накаже Властимир за демонстрираната от него провизантийска позиция, то това наказание нямаше да продължи три години.

Може би конфликта на кан Пресиян със сърбите не трябва да се разглежда единствено в контекста на българо-византийските отношения, а по-скоро в контекста на политиката на Първото българско царство в посока Западните Балкани и Средния Дунав. Трайните интереси на българските владетели, насочени към този регион, са засвидетелствани още от времето на кан Омуртаг, а неговите наследници продължават политическата линия на активна конкуренция между България и Франкската империя (Източнофранкското кралство след 843 г.) за влияние над среднодунавските славяни. Колкото и недоверчиво да се отнасяме към Константин Багренородни, той представя войната на наследника на кан Пресиян – княз Борис I Михаил като продължение на бащината политическа линия: *„В това време станал княз на България Михаил Борис, който искал да отмъсти за поражението на баща си, Пресиян, и им отворил война (на сърбите)“*⁷⁰. От посочения текст оставаме с впечатлението не само, че войната на Борис срещу сърбите се е случила скоро след поражението на баща му, но и че неговата кампания е имала същите цели.

В тази връзка си струва да се спомене и за княза на панонските хървати Ратимир, при когото Пресиян изпраща Прибина и сина му Коцел⁷¹. Според някои изследователи Ратимир се намира в съюзни отношения с българския владетел и дори дължи обособяването си на българите⁷². През 838 г. Ратимир е прогонен от войска, изпратена от източнофранкския крал Людовик Немски⁷³. При така представените обстоятелства, пред нас се появява логичния въпрос дали прогонването на един български съюзник от

⁶⁸ Живковић, Т. Портрети српских владара..., с. 15.

⁶⁹ Fine Jr., J. The early medieval Balkans..., p. 110.

⁷⁰ Константин Багренородни. За управлението на държавата..., с. 209.

⁷¹ Покръстването на баварци и каринтийци..., с. 134.

⁷² Божилов, Ив. В. Гюзелев. История на Средновековна България..., с. 162.; Павлов, Пл. Династията на Крум..., с. 106.

⁷³ Покръстването на баварци и каринтийци..., с. 134.

франките е останало незабелязано от кан Пресиян и дали от негова страна не е последвала някаква реакция? Не разполагаме с извори за отношението на българите към събитията в Панонска Хърватия, но не е изключено движението на български войски в посока Панония да е допринесло за пораждането на първите българо-сръбски конфликти през 40-те години на IX век.

Трудно е да се прецени дали става въпрос за локални конфликти по българо-сръбската граница или от българска страна наистина са били предприети някакви по-сериозни действия, но въпреки това този първи сблъсък между българската държава и обединяващите се сръбски племена има положително въздействие върху сърбите. Близостта им до българските територии им дава стимул да търсят обединение, също така те вече се появяват на балканската политическа сцена като потенциален участник в редовните българо-византийски конфликти. От Константинопол забелязват потенциала им в бъдеще да се превърнат в удобен инструмент за поне временно разсейване на българските войски.

THE WAR OF KHAN PRESIYAN (836 – 852) AGAINST THE SERBS

Donika Ivanova, PhDStudent

VelikoTarnovo University „St. Ciril and St. Methodius“

Abstract: This article studies the first conflict between the Bulgarian state and the Serbs on the Balkan peninsula known to us from a historical source. Some information about the Bulgarian ruler khan Presiyan (836 – 852) and the Serbian ruler prince Vlastimir (830 – 851) is presented. The source from which we get information about this conflict is analyzed – a paragraph from chapter 32 of *De Administrando Imperio* by the byzantine emperor and writer Constantin VII Porphyrogenetos (913 – 959). Some of the various hypothesis regarding the dating, causes and consequences of the war, from the Bulgarian and foreign historiography, are also presented. The main point of this article is by analyzing the source and the historiographical data on the problem, to bring a little more clarity to this conflict between Bulgarians and Serbs in the 9th century.

Key words: Presiyan; Vlastimir; Bulgarians; Serbs; conflict; 9th century; Constantin VII Porphyrogenetos.

Доника Иванова, докторант

Исторически факултет

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Ул. „Теодосий Търновски“ № 2

E-mail: donika_penkova@abv.bg